

Тарас ПАСТУХ

*доктор філологічних наук, старший науковий співробітник
завідувач відділу української літератури
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5606-1441>
e-mail: tarpastukh@gmail.com*

**[Рец.]: СУТРИ СТАРОГО МАЙСТРА [на кн.]: Воробйов М.
Намальовані двері (Проникнення): Поезії. Київ: Український
письменник, 2019. 249 с.**

У 2019 р. вийшла книжка Миколи Воробйова «Намальовані двері». Після п'ятилітньої перерви – попередня збірка «Скринька з прикрасами» з'явилася 2015 р. – поет продовжує знайомити читачів зі своїм багатим, незвичним, дивовижним світом. Книжка постала за фінансової підтримки Олександра Спренціса, і хоч її тираж невеликий (300 примірників), але вона має значний обсяг (249 с.) та доволі репрезентативна щодо образного письма поета. Тому з неї можна почати своє ознайомлення з його творчістю або ж продовжити розпочате. Читацький досвід, загальна освіченість і бажання вчитуватися в подекуди складні для сприйняття рядки будуть визначальними чинниками в рецепції поезій М. Воробйова.

Микола Воробйов – представник уже легендарної Київської школи поетів. І свою збірку – треба сказати, що робить це вперше – він розпочинає з вірша, присвяченого своїй ролі в угрупованні:

В «Київській школі» я був
зібранням мінералів,
квітів, холодків, алей...
і тільки.

Не міг осягнути того,
що говорив Віктор Кордун,
Василь Рубан,
Василь Голобородько,
Олег Лишега,
Михайло Григорів...
Тепер я зберігаю зібрання
неосяжного... (С. 5).

У перших чотирьох рядках Воробйов означає натурфілософську спрямованість

власної поезії. Ту спрямованість на Природу, яка передбачає тонке вчування в її окремі частини та медитації щодо певних закономірностей у тому, що постає перед очима. У наступних шести у властивий для поета парадоксальний спосіб стверджено унікальність мовлення кожного члена угруповання, який творив власний, самостійний, цілісний поетичний світ, який зрозуміти в усій повноті авторського вираження попросту неможливо. Цікаво, що до «школи» Воробйов залучає і О. Лишегу, який насправді не належав до угруповання. Та логіка міркувань автора зрозуміла: О. Лишега зі своєю залюбленістю у Природу, глибинним засвоєнням естетики Сходу, дивовижними метаморфозами у віршах тяжіє до образного досвіду Київської школи поетів (М. Воробйова насамперед). Останні два рядки можна розуміти по-різному. І як те, що Воробйов продовжує справу «школи» («зберігати» – це і є продовжувати), наслідок чого – вірші у пропонованій збірці. І як те, що він – носій свідомості цієї «школи», наявність же свідомості є важливим моментом у процесі рецепції, а значить досвід «киян» – «живим» та «відкритим» для сприйняття. Як скаже Воробйов пізніше: «... не знаю/ чи перлина сяє/ якщо її ніхто не бачить» (С. 136). І як те, що поезії учасників угруповання не здобулися на відповідне сприйняття з боку читацької спільноти. Водночас сказане можна розуміти як авторську іронію, яка засвідчує, з одного боку, дистанціювання від того, що було створене «киянами», точніше, від дискурсу, який розгорнувся довкола «школи», а з другого – любов і причетність до створеного. Ба більше, як самоіронію поета, який прекрасно усвідомлює нездатність мови передати всі тонкощі того, що він відчуває й усвідомлює.

Уже не раз ішлося про те, що поезія М. Воробйова близька до дзенівського світовідчуття та світорозуміння. Це, зрештою, засвідчував і сам автор у віршах збірок «Слуга півонії», «Оманливий оркестр», «Скринька з прикрасами». У «Намальованих дверях» дзенські вірші поета також постають у різноманітних варіаціях і формах. В одному з них поет міркує:

ніхто не знає
що таке дзен...

Дзен – це все
що довкола...
а там де його немає
там його найбільше (С. 141).

Вірш відображає три світоглядні засади дзену. Перша – вищу Істину (Дао, або Шлях) неможливо виразити словами, вона недоступна для людського розуміння. Друга – Дао міститься в усьому, що довкола нас, і там, де його, здавалося б, немає, він присутній найповніше; як і Дао спроможні осягнути якраз ті, хто мали би бути далекими від цього, – люди, які не мають освіти й ведуть просте життя, часто пов'язане із Природою (наприклад, лісоруби або водоноси). І третя – Дао осягається не розумом, а через безпосереднє містичне споглядання (слово дзен походить від санскр. ध्यान, дг'яна – *споглядання*). Воно призводить до безпосереднього інтуїтивного осяяння, у якому Дао виявляє себе.

Дзен особливо наголошує на спонтанності, без якої нереально скинути з себе усталені форми й шаблони сприйняття та одержати можливість безпосереднього відчуття дійсності. Засада спонтанності реалізована у Воробйова по-різному. Він

описує живі миті існування (наприклад, «попелом заростає жар/ і так тихо/ що квіти з розуму/ сходять...»), вдається до безпосереднього фіксування того, що являється йому у спогляданнях, komponує збірку так, що в ній відсутня впорядкованість ідейного чи формального вимірів. Свого часу Василь Рубан згадував, як Воробйов komponує свої книжки: що той буцімто підходить до великої гори рукописів, яка розташована в кутку його кімнати, витягує з одного боку аркуш із віршем (і читає, що там написано), з другого – ще один аркуш, із третього – ще один. З тих довільно витягнутих аркушів і постає книжка... Швидше за все, це – дотепно вигадана історія. Але вона слушно візуалізує той спонтанний принцип, якого Воробйов дотримується у своїй творчості. У «Намальованих дверях», попри значний обсяг збірки, відсутнє будь-яке загальне композиційне оформлення текстів – немає ні циклів, ні частин, ні якихось тематичних блоків. Вірші йдуть одним суцільним потоком, що створює враження безпосередньої плинності життя. З другого боку, у збірці можна простежити спонтанно постали такі чи такі ідейно-тематичні або формальні об'єднання. Наприклад, на с. 128 є два вірші, котрі перегукуються між собою тематично: 1) «Когось любити/ це ще когось/ не любити...»; 2) «даєш – бо забираєш/ тепер/ і потім/ і колись...». А на с. 59 бачимо, як низка різнопланових в ідейно-тематичному вимірі текстів потрапляють під формальне узагальнення «акценти». Спонтанне письмо і його представлення у збірці постає так, що воно інколи містить у собі структурні одиниці, які творять певні перегуки між собою, ба більше – складні ритмічні утворення. Іншими словами, це письмо передає якісь закономірності й ритмічні форми життя.

Згадане безпосереднє фіксування того, що являється авторові у спогляданнях, впливає на форму віршів, які стають гранично стислими. Значна кількість текстів у збірці – або двовірш, або тривірш. В одних випадках ці короткі форми несуть метафоричну образність: «Увечері/ побилися джмелі/ червоними квітками...» (С. 63), «Листя збирається в зграї/ не відлітаючи –/ відлітає» (С. 84), «ртутно трава виблискує.../ страшно і синьо/ струмок дзвенить...» (С. 34) тощо. А в інших – передають авторські медитативні спостереження й розмірковування, які часто мають парадоксальну алогічну скерованість: «Коли чорна курка підстрибує/ то на коротку мить/ вона стає білою...» (С. 76), «Слухаю дощ/ Який не вщухає/ бо давно перестав...» (С. 89), «Коли невміння/ переходить межу/ вміння –/ світ сяє...» (С. 193), «Уявлення про абсолют/ обмежує абсолют» (С. 179). Отакі текстуально оформлені медитативні розмірковування, у яких автор прагне передати читачеві свій досвід осягнення навколишнього світу й опосередковано стимулювати останнього до власних спостережень і розмірковувань, можна назвати сутрами. Як відомо, сутра (санскр. सूत्र – *нитка*) – лаконічний та уривчастий вислів, який виник у Стародавній Індії і за допомогою якого викладали майже всі релігійно-філософські вчення індуїзму (наприклад, збірки «Дхарма-сутри», «Кальпа-сутри» чи «Смрити-сутри»). Мова сутр часто образна й афористична. Крім індуїзму, сутри широко використовуються в буддизмі, даосизмі та конфуціанстві. Цей жанр несе культурну пам'ять про велику стародавню традицію духовних шукань, він має образну експресивну форму – цим, мабуть, і привернув увагу Миколи Воробйова. В одному з віршів збірки читаємо:

сяяння сяє: бо все інше
не сяє.
Божеественна суть засіяла...
і в сутрі
згадали мене... (С. 98).

У ньому Воробйов образно виявляє свою долученість до східної традиції медитативних розмірковувань, яка постала у формі сутри. Цей вірш можна зрозуміти так, що його автор продовжує зазначену традицію, і якщо так, то його в цій традиції «згадують». У трансцендентному вимірі часу не існує, усі явища там одночасні, тому немає ніякої суперечності в тому, що у давній сутрі «згадали» автора. Сам він із переконаністю стверджує: «... сяяння сяє: бо все інше не сяє. Божеественна суть засіяла». У цьому, з погляду звичної логіки, тавтологічному вислові міститься важливе утвердження Божеественної суті. Пригадаймо, як свого часу Парменід дійшов висновку, що «буття є, а небуття немає», і це провело чітке розмежування між істинним і суб'єктивним, заклало основу вчення про буття у філософії. Божеественна сутність єдина лише й існує, і поширює вона своє «сяяння» на все інше, що так стає «видимим», набуває існування. А те, на що вона цього «сяяння» не поширює, не існує взагалі. Такий радикальний погляд притаманний як релігійно-духовній традиції Сходу, так і філософсько-духовній традиції Заходу.

Зрозуміло, що тексти Воробйова лишень наближаються до індуїстських чи буддистських сутр. Адже різними є культурні традиції, у яких постали і одні, і другі. Але ідейно-тематична скерованість, медитативна налаштованість, експресивне образне представлення ментальних «спалахів» у текстах Воробйова дають змогу говорити про таке наближення (зрештою, автор сам маркує у віршах східну традицію, до якої апелює). Тут не можна не згадати про поширену у дзен-буддизмі форму коан, яка становить собою коротке запитання, що несе логічну неузгодженість і передбачає інтуїтивний, позарозумовий, «просвітлений» спосіб відповіді. У такій відповіді людина осягає істинну природу навколишніх речей та себе самої. Найвідоміший коан такий: «Що являє собою звук від плескоту однією долонею?».

Воробйов у «Намальованих дверях» дає низку парадоксальних тверджень, які можна уподібнити до коанів. Наприклад:

Взимку легко дружити
із сорокою.
Ніде нікого...
навіть сороки... (С. 178)

або:

У темряві
ти завше влучаєш
бо ж невідомо
у що ти влучаєш... (С. 73)

або:

Коли невміння
переходить межу
вміння –
світ сяє... (С. 193).

Мета автора – вивести і себе, і свого читача з міцних лещат узвичаєного бачення та мислення, які перешкоджають сприймати життя безпосередньо й доходити до якихось власних узагальнень, а не бездумно засвоювати чужі. Цитовані тексти Воробйова можна розуміти так, що здатність (стан) суб'єкта для чогось важливіша, ніж сам об'єкт, на який ця здатність спрямована; пошуки у стані невідомості (без логічної заданості наперед) увінчуються успіхом, адже вони передбачають не послуговування чужим, а набуття власного досвіду; для усвідомлення повноти буття необхідно, щоб у спонтанній дії народилося живе розуміння. Важливим моментом такого розуміння стає радикальна зміна узвичаєного ракурсу бачення. Так, майстри дзену відкидають звичне твердження, «коли людина здійснює підйом на гору, то це вона своїми зусиллями підіймається вгору», й говорять протилежне, що «під час підйому людини на гору сама гора підіймає людину». Така зміна ракурсу пропонує цілком протилежний погляд на один і той самий процес, що в остаточному підсумку веде до ширшого його бачення. Подібне зміщення звичних уявлень можна побачити в такому двовірші Воробйова: «Гора починається там/ де починається небо» (С. 218). Замість поширеного й прийнятого способу означувати початок гори від її підніжжя, поет пропонує цілком протилежний спосіб вимірювання – від вершини. В останньому випадку у представленні феномена гори акцентується на її височині, небесній перспективі та красі.

Водночас окремі медитативні тексти Воробйова можуть бути прочитані і в культурно-світоглядній парадигмі Заходу. Так, тривірш:

Речі: нелогічні форми
логічного.

це завжди розсіяне (С. 104)

добре надається до сприйняття в контексті відомої філософської концепції Платона, який поділяв дійсність на два світи: 1) вічний і такий, що справді існує (ідей) та 2) мінливий, непостійний (речей довкола людини). Навколишній світ («нелогічні форми») – недосконале відображення досконалого світу ідей («логічного»). Філософ із його розумом або поет із його інтуїцією повинен бачити в «розсіяних нелогічних формах» відображення «логічного». Це і є основа глибокого сприйняття дійсності. В іншому вірші Воробйов підтверджує тезу, яку свого часу висловили Платон та Арістотель, що розум існує як незалежна від матерії онтологічна реальність – згодом вона трансформувалася у концепцію соліпсизму, що ґрунтується на засаді «Мій розум – єдина річ, яка існує». Саме з наданням первісності свідомості перед реальністю можна розуміти такі рядки:

Щось у мене

з головою:

цього року

Яблуня не зацвіла... (С. 248).

Яблуня «не зацвіла» не тому, що були якісь реальні перешкоди, а тому, що свідомість ліричного героя це не зафіксувала. Тут можливе ще й таке прочитання: оскільки «яблуня не зацвіла», то герой робить припущення, що в нього «щось з головою». Тобто він не є радикальним прихильником соліпсизму. Адже в дійсності, як він вважає, існує щось, що в певну пору року має відобразитися у свідомості як яблуня, що цвіте. Й оскільки такого відображення не відбулося, значить існує якась проблема зі свідомістю. Пригадаймо вже цитоване: «... не знаю/ чи перлина сяє/ якщо її ніхто не бачить...».

В одному з віршів поет міркує:
розмаїття доводить
що життя
не має мети (С. 244).

На одне з найскладніших онтологічних питань філософії він дає відповідь, яка виникла на підставі власних спостережень і розмірковувань. І не можна не визнати слушності його міркування: якби життя мало мету, то їй би підпорядковувалося все суще; відтак існував би відбір між більш і менш ефективним щодо цієї мети; і те, що пройшло б цей відбір, мало би «знаки» загальної спрямованості до цілі. Натомість існує розмаїття, яке вказує на відсутність відбору. Можна, звичайно, сказати, що така мета є, просто людина не може в навколишній дійсності завдяки власному чуттєвому досвіду її побачити. Але сказане не заперечує сам текст Воробйова, навпаки – воно породжується самим текстом.

Наступний вірш – приклад натурфілософських міркувань автора:
жовтий □ в ▲ посилюється
синій ▲ в ● посилюється.
форми у формах
посилюються (С. 151).

Ці міркування він розгортає в абстрагованій образності геометричних форм, забарвлених кольором. Квадрат, трикутник, коло – основні геометричні фігури, а жовтий та синій кольори – символічні маркери певних субстанцій. Перехід з однієї форми в іншу веде до посилення того, що ці форми містили в собі. Зміна форм веде до більшої вітальності всього живого у Природі, натомість статичність форм – до послаблення цієї вітальності.

Ліричний герой високо поцінує Природу. Її він ставить вище за себе: «Я примітивний/ але квіти ростуть/ де хочуть...» (С. 98). Природа вільніша за людину, багатша у формах свого існування і, що найголовніше, прекрасна. Останнє для Воробйова-естета важливе. Красу Природи він бачить у багатьох виявах, й насамперед звертає увагу на кольори – як вони спалахують, переходять один в інший, взаємодіють між собою:

Білий лебідь сліпить очі,
а хтось...
З гушавини дивиться
І лікується... (С. 27)

або:

Поволі бліднуть червонясті вежі
Я, стежкою підходячи до них,
визбирую рожеві пелюстки... (С. 18)

або:

Замість від'їзду
стілці поміняли...

жовтий стілець
прийняли
і поставили синій...

осені зблиски
пробрались... (С. 68).

Краса у Природі – це те, чим ліричний герой милується, що дає йому естетичну втіху й розраду в існуванні. Натомість соціальний простір викликає у нього скепсис та невдоволення: «Що змінилось за тисячу літ?! Якщо я нещасливий –/ то нічого не змінилось» (С. 18). Природа – єдиний простір, в якому він відчувається добре та затишно. У ній є те Первісне, після зустрічі з яким будь-що сприймається як «маска». Ліричний герой та Природа перебувають у стані обопільної емпатії, відчуття спільної основи: «Пригадав сосну/ і камінь коло неї.../ Отже і вони/ мене пригадали» (С. 243). Він не просто милується Природою, а й рефлексує над тим, що бачить, намагається простежити в ній певні закономірності та тенденції.

Загалом збірка «Намальовані двері» являє читачеві вже відомого Воробйова – натурфілософа, естета та прибічника духовних практик Сходу. Поет продовжує представляти власні «спалахи» естетичного вчужання в навколишній світ та інтуїтивно-розумового його осягнення. Він розширює вже сказане в попередніх збірках, акцентуючи певні ідеї та мотиви. І цим збірка цікава читачам, які вже знайомі з поезією Воробйова. Тим, хто не знайомий, як уже мовилося, вона може стати «дверима» в його дивовижний, парадоксальний, прекрасний поетичний світ, який постає завдяки відточеній образній майстерності та сугестивній силі слова. Останній вірш збірки демонструє, мабуть, граничну форму стислості, чіткості й експресії поетичного образу:

Жнець спить:
Але серп сяє...